

megteremti. „Mintegy az engem leterfő lövés torkolattűzének fénye ez egyszer megint megvilágított számomra valamit: csekélység, mindössze az életemet. Elestemben még próbáltam megragadni pár jellemzőjét, rögzíteni néhány általános törvényszerűségét” (Kertész Imre). A *Jegyzőkönyv* eseményzerű távlatából létösszegzés történik, a vámos-történetbe belevetül egy tragikumot hordozó szubjektum – létmódja a történet szféráján túl is felismerhető – teljes életanyag. Kertész Imre a novella érzelmi magaslatát egyedül a halál jegyében lehetséges létértés lényegi pillanatává koncentrálja. A patetizáló beszédmód egy életen át megérelődött szellemi tapasztalatból kel életre, mélyed egyedi motívumokból bontakozik ki. Esterházy másként prekondicionált, sorsszerűen különböző világában nincs esély arra, hogy a határelmény az élettörténet summájává emelkedjen. Elbeszélője nem ismer meg a kertészihez hasonlóan nagy létértési mélységeket, hogy a lét–nemlét határára sodorják, arra ösztönözzék, hogy kivonja magát a világból, hogy a halálra mint szabadulásra gondoljon. A halálérzettel kapcsolatos mondat nála így hangzik: „felnitottam a szemem, fájdalom, nem voltam halott”. A kiszolgáltatottság, a megszenyülés, az elgyötörttség, a megszenvedettség, az egzisztenciális és civilizációs kilátástalanság, a szinte egyetemes reménytelenség érzületéből táplálkozó kertészi nyelvet az *Élet és irodalom* ezért nem fogadhatja el teljességgel. Hogy több szegmentumában mégis ráhangolódik, ellensúlyozza a szövegen végigvonuló lágyan ironikus tendencia. Ezenkívül a már vázolt élményrokonság ellenére is elhagyja a mottóval ellátott bevezetőt, a szorongató víziót, elmetszi a cselekvésszálakat és a fokozásnak alávetett szövegépítéstől – amely a kín növekvését hivatott érzékeltetni – eltekint. Annak ellenére, hogy a Kertész-szöveg kevésbé explicit törekvéseit váltja valóra, a sejtésszerűen ismert félelmet teszi kifejezetté, létértelmezésében mintha mégis őrizne bizonyos reményt: „Aki félni tud, remélni tud” (Korniss M.).

És ha a Márai-mondat életet és törvényt utánzó művészetét képeznék le számára az élet? „Négykézláb másztunk, mint a kutyák, kifelé a hazából.”

FARAGÓ Kornélia

AKINEK AJKÁRÓL TISZTÁN, FRISSEN ZENGETT A SZÓ

Lőrincze Lajos: *Megnől az ember szíve*. Barátok–emlékek–találkozások. Új Horizont, Veszprém, 1993

Lőrincze Lajos, a legismertebb magyar nyelvész, nyelvművelő szinte a halálával egy időben ajándékozott meg bennünket egy újabb könyvvel.

A gyermekkor mélységesen mély kútjából fölbuzgó nyelvi és nemcsak nyelvi élményanyag a *Hazamegyek a falumba*, a pápai diákevekhez kötődő emlékek az *Áldott legyen a láng . . .*, az anyanyelvi mozgalom ügyét elkötelezetten vállaló nyelvész „szívós és bölcs” munkáját bemutató cikkek, fölszólalások, beszámolók, nyilatkozatok *A kis Gyöngyöstől a nagy Tiszáig*, a határokon is átfelövé váló nyelvészmunka több dokumentuma az *Üzenet a szomszédba*, a személyes kötődésekről, kapcsolatokról szóló írások a *Mesterek, barátok* és a számvetésként is olvasható, a jelmondat szerű címmel is kiemelt *Hittel, meggyőződéssel* – ezek azok a fejezetek, amelyek Lőrincze Lajos e könyvének, a *Megnől az ember szíve* című, szerény, mégis gazdag kötetnek az írásait magukba foglalják. Az alcím – *Barátok–emlékek–találkozások* – is jelzi, hogy Lőrincze Lajos neve alatt ezúttal nem a szokványos értelemben vett nyelvművelő könyv született, hanem „emlékek, emlékezőések”

gyűjteménye. És életkép; egy élet képe. Életkép abban az értelemben, ahogy egy tevékeny, munkás élet körvonalai kirajzolódnak, céljai, tartalmai, eredményei megmutatkoznak abból, amit mond, mondott, amit tesz, tett, amire az életét föltette. Az frásokon keresztül, a szavakon keresztül, amelyek a több mint harmadfélszáz oldalas kötet legnagyobb részét elfoglalják. Ezt a részt egészítik ki, teszik teljesebbé és kedvesebbé a *Képes Krónika* című rész fényképdokumentumai.

Érezni lehet, hogy a veszprémi Új Horizont gondozásában megjelent könyv a szülőföld tisztelgése is az onnan elszármazott s a „dunántúli dombok” közé mégis mindig hűséggel hazagondoló nyelvésztanár előtt, akinek neve évtizedekeig összeforrott a magyar nyelv-művelés fogalmával, akinek szavaiból, ízes, szép beszédéből nemcsak megismerhették sokan édes anyanyelvünk sajátosságait, titkait, szabályait – a nyelvtant –, de megtanulhatták (ugyancsak sokan, ha nem is annyian, mint az előbbieket) szeretni, tisztelni és kedvesnek tartani is azt a tevékenységet, amely úgy van vele az olvasó, mint az *Édes anyanyelvünk* rádiós ötperceivel: a professzor „lassan szűrt” szavára kíváncsi, és miközben őt hallgatja (illetve a könyv esetében: miközben az életéről olvas), azt tudja meg és úgy, amit és ahogy a Tanár Úr megtanítani akar azokkal, akik figyelnek a szavára: az anyanyelv használatát. Ezzel együtt pedig egy olyan nyelvszemléletet, életrészleletet ad át, amelyből megértés, szeretet sugárzik. (Hiszen „annyi érdekes dolog” között élünk – és Lőrincze Lajos minderről tudott kedvvel mesélni, magával ragadóan.) Őt idézzük:

Lőrincze Lajos, aki az emberközpontú, „emberléptékű” nyelv-művelés híve, hirdetője, munkása volt, és ebben – mint Pomogáts Béla mondja róla – „sohasem hivalkodó, de mindig teherbíró és kitartó”, ezzel a könyvvel olyan életraajzot adott tiszteldi kezébe és hagyott hátra okulására is mindazoknak, akik közel engedik magukhoz a szavakat, amelyek egyik nagy érdeme, hogy úgy van vele az olvasó, mint az *Édes anyanyelvünk* rádiós ötperceivel: a professzor „lassan szűrt” szavára kíváncsi, és miközben őt hallgatja (illetve a könyv esetében: miközben az életéről olvas), azt tudja meg és úgy, amit és ahogy a Tanár Úr megtanítani akar azokkal, akik figyelnek a szavára: az anyanyelv használatát. Ezzel együtt pedig egy olyan nyelvszemléletet, életrészleletet ad át, amelyből megértés, szeretet sugárzik. (Hiszen „annyi érdekes dolog” között élünk – és Lőrincze Lajos minderről tudott kedvvel mesélni, magával ragadóan.) Őt idézzük:

„Így ismergetjük, tanuljuk egész életünkben anyanyelvünket is, ezt a sokszínű, sokarcú csodát. S minél jobban megismerjük, annál szebbnek, gazdagabbnak, csillogóbbnak látjuk. Annál jobban tudunk örülni sajátos ízeinek, annál inkább magunkénak érezzük. S hogyan ismerhetjük meg jobban, igazabban, mélyebben? Úgy, hogy állandó kapcsolatban vagyunk vele; gyakoroljuk, hogy el ne feledjük; keressük azokat, akiknek az ajkáról még tisztán, frissen zeng a magyar szó, társalgunk velük, tanulunk tőlük. Megbarátkozunk napjaink jeles magyar íróival, költőivel, s a régiekkel is, azokkal, akik elődeink világából, egy régebbi kor nyelvén szólnak hozzánk. Hogy ez a sokhúrú hangszer el ne némuljon, hanem inkább egyre szebben, egyre tisztábban zengjen.”

Lőrincze Lajostól ebben a könyvben is nagyon sok mindent megtanulhatunk anyanyelvünkről. A tudományos ismeretterjesztés módszereivel mutatja be a kilencszáz éves *Tihanyi Alapítólevelet*, érdekes mozzanatokat elevenítvén meg ezzel nyelvünk múltjából; a gyermekkor világából idéz meg „dunántúli” nyelvi sajátosságokat, tájszavakat, tájjellegű nyelvi fordulatokat. Mégis: a mai magyar köznyelv s annak is elsősorban a nyelvhelyességi vonatkozásai érdeklik leginkább, ez az örvénylő, állandó mozgásban, változásban lévő anyag, amelynek sajátosságait azért értheti sokkal jobban, mint a szakmabeliek közül is sokan, mert a tájnyelvek felől is, a nyelv múltja felől is ismeretei lévén a jelenségek előzményeiről, alakulásuk módjáról, történetéről, világosságban látja a „nyelvi mozgásformák dinamikáját”, a változások lényegét, irányát. Ebből adódóan lehet megértőbb, türelme- sebb – és mértéktartóbb is, ha ítélni kell (mint ahogy már az a nyelv-művelésben szokás). Egy helyen például ezt írja a nyelv változásairól: „Amit már megszoktunk, ami ízlésünknek megfelel, azt jónak, szépnek, helyesnek tartjuk, ami attól eltér, az ellen tiltakozunk, ki-ki a maga vérmérséklete szerint.” Róla azt tartották, hogy ő legszelfidőbb nyelv-művelő.

A tudása tette toleránssá. Ez mutatkozik meg abból is, ahogy például egy beszélgetés során a riporternek arra a kérdésre válaszol, hogy mi a véleménye a tájnyelvről, a nyelvjárási(as) beszédről. Lőrincze Lajos természetesen erről is azonnal mesélni kezd. Veres Pétert idézi, egyik kedvenc nótáját: „nem az a szép, aki szép; ki nekem szép, az a szép. Azaz az egyéni tetszés dolga ez is. A múlt század elején, meg azelőtt is, elég sokat vitakoztak arról, hogy melyik tájnak a nyelve a helyes, az igaz, a szép, hol beszélnek a legszebben, és hát akkor is azért nagyjából ezt a bölcsességet mondták. Az egyik szerző azt írja: »minden kerület a maga beszédjének módját tartja a legszebbnek, s legjobbnak lenni«. Vagy a debreceni grammatikából kijegyeztem: »A sokféle különböző dialektusok, amelyek közül minden azt ítéli jónak, amelyben neveltetett, és amelyhez hozzászokott«. Kazinczy is azt írja Aranka Györgynek: »Ki az, aki magának infallibilitást vindikál, már tudniillik arra, hogy ki beszél legszebben, azt mondhatjuk, amit az egyszeri követ a királynak, hogy az ő nyakára egy fő sem illik jobban, mint az övé. Úgy mi sem látunk egy szemmel is jobban, mint a magunkéval, azaz nekünk is a magunk tájszólása, a magunk szólása, nem is tájszólása, a magunk beszéde tetszik a legjobban.« Hát itt Kazinczy elég liberális volt. A valóságban azért nem volt ennyire liberális, éppen a dunántúliak és a tiszántúliak harca-ritájája mutatja ezt, vagy hát Berzsenyi Dániellel való vitái is mutatják, hogy bizony ezt a szegény dunántulizmust [!] nagyon-nagyon kifogásolta.”

A másság megismerése megértőbbé tesz. Ez a vonás más viszonylatban is megmutatkozik Lőrincze Lajosnál: az anyanyelvek egymás mellett élésének viszonylatában.

Aki a nyelvvel foglalkozik, az nemigen kerülheti el, hogy ne csak azt lássa meg, ami a nyelvben, de azt is, ami a nyelvvel történik. Lőrincze Lajos az anyanyelvi mozgalom egyik vezető egyénisége volt; a kisebbségi és a szórványmagyarság, de a magyarországi nemzeti kisebbségek nyelvhasználati kérdéseivel is foglalkozott nem egy ízben. (L. pl. az *Emberléptékű nyelvművelés* és a *Nyelvünk sorsa a világban* című írásokat). Hitte és vallotta nagy-nagy toleranciával: „Amikor szakmai feladatainkat végezzük, azaz felmérjük a nyelv állapotát, megállapítjuk változásainak hasznos vagy káros vonásait, meghatározzuk a javítás legalkalmasabbnak vélt eszközeit és módszereit, sohasem szabad elfeledkezni arról, hogy a nyelvi leépülés mögött a kisebbségi ember élete, sorsa, leépülése is ott van előzményként, indító okként, magyarázatként. A nyelvvédelem, a nyelvmegőrzés, a nyelvápolás tehát a kisebbségi életben fokozottan politikai kérdés. Nem véletlen hát, hogy érzelmekkel, sokszor szélsőséges indulatokkal jár együtt. A politikai vitáknak, harcoknak persze megvannak a maguk módszerei és szakemberei, de a megoldás keresése mindnyájunk feladata: íróké, irodalomtörténészké, történészké, néprajzosoké – s nyelvészeké is.”

Ebben a meggyőződésben tette a dolgát. Magatartása példaként szolgálhat.

CSEH Márta

S Z Í N H Á Z

SZÍNHÁZI NAPLÓ

Szkizofónia, avagy Isten csendje – Első találkozás a Zentai Szintársulattal. Űgyes gyerekek. Nagypál Gábor kimondottan tehetséges. Profi színészt is próbára tevő, temérdek, olykor egészen laza összefüggésű szöveget mond pontosan tagolva, érthetően. Elismerést érdemlő teljesítmény. De a többieket is dicséri az a nagy-nagy alázat, fegyelem, amellyel a főszereplő kamasz szkizovízióinak látomásaként megjelenő kórust elének állítják. Érezni: